

Наукові перспективи

Видавнича група

ISSN 2786-6165 (ONLINE)

серії: філологія, культура і мистецтво,
педагогіка, історія та археологія, соціологія

Bulletin of Science and Education

№ 3(21) 2024

Видавнича група «Наукові перспективи»

**Громадська організація
«Християнська академія педагогічних наук України»**

«Вісник науки та освіти»

***(Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія»,
Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)***

Випуск № 3(21) 2024

Київ – 2024

Publishing Group «Scientific Perspectives»

Public organization

"Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine"

"Bulletin of Science and Education"

*(Series" Philology ", Series" Pedagogy ", Series" Sociology ",
Series" Culture and Art ", Series" History and Archeology")*

Issue № 3(21) 2024

Kiev – 2024

«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»:
журнал. 2024. № 3(21) 2024. С. 1368

Рекомендовано до видавництва Президією громадської наукової організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління» (Рішення від 01.04.2024, № 1/4-24)

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України 10.10.2022 № 894 журналу присвоєні категорії "Б" із історії та археології (спеціальність - 032 Історія та археологія) та педагогіки (спеціальність - 011 Освітні, педагогічні науки)

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 23.12.2022 № 1166 журналу присвоєна категорія Б з філології (спеціальність – 035 філологія)

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної академії наук Азербайджану, громадської наукової організації «Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання» та громадської наукової організації «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління»

Журнал публікує наукові розвідки з теоретичних та прикладних аспектів філології, соціології, науки про освіту, історії, археології, а, також, культурології та мистецтвознавства з метою їх впровадження у сучасний науково-освітній простір.

Цільова аудиторія: вчені, лінгвісти, літературознавці, перекладачі, мистецтвознавці, культурознавці, педагоги, соціологи, історики, археологи, а, також, інші фахівці з різних сфер життєдіяльності суспільства, де знаходиться застосування тематика наукового журналу.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible, міжнародної пошукової системи Google Scholar.

Головний редактор: Гурко Олена Василівна - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, (Дніпро, Україна).

Редакційна колегія:

- ✚ Александрова (Верба) Оксана Олександрівна – доктор мистецтвознавства, доцент, професор кафедри теорії музики Харківського національного університету імені І. П. Котляревського, (Харків, Україна)
- ✚ Афонін Едуард Андрійович - доктор соціологічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, (Київ, Україна)
- ✚ Булатов Валерій Анатолійович - старший викладач кафедри дизайну Українського гуманітарного інституту, член спілки дизайнерів України
- ✚ Вакулик Ірина Іванівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики та мовної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)
- ✚ Волощенко Марина Олександрівна - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи Державного університету "Одеська Політехніка" (Одеса, Україна)
- ✚ Вуколова Катерина Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна), доцент Дніпровського відділення центру наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук України, Дніпро, Україна (Дніпро, Україна)
- ✚ Головна Алла Василівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- ✚ Ісайкіна Олена Дмитрівна - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та документознавства Національного авіаційного університету, член Спілки краєзнавців України (Київ, Україна)
- ✚ Колмикова Олена Олександрівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Дунайського інституту Національного університету "Одеська морська академія" (Одеса, Україна)
- ✚ Котельницький Назар Анатолійович - кандидат історичних наук, доцент кафедри права Чернігівського інституту інформації, бізнесу та права Міжнародного науково - технічного університету імені академіка Юрія Бугая, член - кореспондент Центру українських досліджень Інституту Європи РАН (Чернігів, Україна)
- ✚ Кошетар Ульяна Петрівна - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- ✚ Куриш Наталія Костянтинівна – кандидат педагогічних наук, заступник директора з науково-навчальної роботи, Інститут післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області (Чернівці, Україна)
- ✚ Линтвар Ольга Миколаївна - кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- ✚ Литвинська Світлана Віталіївна - кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету, (Київ, Україна)
- ✚ Матійчин Ірина Мстиславівна – кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри методики музичного виховання і диригування Навчально-наукового інституту музичного мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Дрогобич, Україна)
- ✚ Матяш Ольга Іванівна - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри алгебри і методики навчання математики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, Україна)

ЗМІСТ

СЕРІЯ «ФІЛОЛОГІЯ»

Ababilova N.M.

*Considering peculiarities of technical texts in the translation process.....*16

Akulshyna N.

*The levels of formation of the military terminological system and the military discourse (based on the persian and ukrainian languages).....*29

Nykyropets S.S., Kulish L.V., Magas L.M., Melnyk M.B., Piddubchak S.Yu.

*Utilizing the semiotic model to enhance semantic adequacy in translation processes: a theoretical framework.....*47

Бабій І.М., Свистун Н.О.

*Семантико-функційні особливості фразеологізмів у художньому і спортивному дискурсі.....*63

Вавричина Г.С., Фридрих І.І.

*Мовні запозичення: як англійська та українська взаємодіють у сфері нових слів та виразів.....*77

Велущак М.Я., Осіпчук Н.В., Алиєва А.Д.

*Особливості молодіжного сленгу сучасної англійської мови.....*89

Горбенко І.Ф., Грищенко О.В., Юлдашева С.А.

*Вплив медіа на еволюцію морфологічної системи української мови.....*104

Дацьо О.Г., Буданова Л.Г., Ємельянова Є.С.

*Вивчення нових методик та технологій викладання іноземних мов, а також їх вплив на результативність навчання.....*119

Денисовець І.В.

*Становлення термінів на означення префіксоподібних елементів в українському словотворі.....*130

УДК 811.161.2'276.6: 79: [070:654.197]

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-3\(21\)-63-76](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-3(21)-63-76)

Бабій Ірина Михайлівна кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та славістики, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46000, тел.: (096) 252-00-79, <https://orcid.org/0000-0002-1568-7920>

Свистун Ніна Олександрівна кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та славістики, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46000, тел.: (097) 264-30-74, <https://orcid.org/0000-0003-0398-8803>

СЕМАНТИКО-ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ХУДОЖНЬОМУ І СПОРТИВНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У сучасній лінгвістиці посилюється науковий інтерес до вивчення фразеології в різних стилях мови, комунікативних ситуаціях. Стаття присвячена розгляду семантики, структури, функціонування фразеологічних одиниць (ФО) в художньому і спортивному дискурсі, простежено спільні та відмінні ознаки ФО, особливості застосування. Матеріалом для дослідження ФО в художньому дискурсі послужила творчість Богдана Лепкого, у спортивному дискурсі – футбольні телевізійні репортажі. Актуальність праці зумовлена необхідністю охарактеризувати семантику, вживання і стилістичний потенціал фразеологізмів у різних мовних середовищах, в усній і письмовій формі функціонування мови, а також відсутністю розробленої методики аналізу лексичних засобів, зокрема у спортивному дискурсі. Мета праці – описати семантику, структуру та стилістичну роль фразем у художньому і спортивному дискурсі, розглянути фразеологію як вагомий експресивно-оцінний компонент в художньому мовленні та в мові спортивних тележурналістів; простежити особливості функціонування ФО в різних видах мовлення.

У результаті здійсненого аналізу виявлено, що фразеологізми, завдяки притаманній смисловій значущості, експресивності, вживаються в різних стилях мови. Найширше вони представлені в художньому стилі. Здійснивши семантичну класифікацію, виявлено такі групи ФО: ідіоми,

фразеологічні єдності, фразеологічні вирази, фразеологічні сполучення, фразеологізовані словосполучення. Виокремлено кілька структурно-граматичних типів: ФО, побудовані за моделлю сурядних словосполучень; ФО, побудовані за моделлю підрядних словосполучень; фразеологізми-сполучення повнозначного й службо-вого слів; фразеологізми-речення. Особливістю вживання ФО в художній мові є наявність фразеологізмів-речень. Найчастіше ними виступають прислів'я і приказки. У проаналізованих футбольних телерепортажах таких одиниць не виявлено. Активно поширені в художній мові фразеологічні метафори і порівняння, менше їх ужито у спортивних коментарях. У художніх текстах і у спортивних коментарях ФО виконують різні стилістичні функції, найчастіше – оцінну та емоційно-експресивну.

Ключові слова: спортивний дискурс, репортаж, фразеологізм, мовні засоби, оцінна та експресивна лексика, українська мова, образність.

Babii Iryna Mykhaylivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Slavic Studies, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, St. M. Kryvonosa, 2, Ternopil, 46027, tel.: 096-252-00-79, <https://orcid.org/0000-0002-1568-7920>

Svystun Nina Oleksandrivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Slavic Studies, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, St. M. Kryvonosa, 2, Ternopil, 46027, tel.: 097-264-30-74, <https://orcid.org/0000-0003-0398-8803>

SEMANTIC-FUNCTIONAL FEATURES OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN ARTISTIC AND SPORTS DISCOURSE

Abstract. In modern linguistics, scientific interest in the study of phraseology in various language styles and communicative situations has increased. The article is devoted to the consideration of the semantics, structure, and functioning of phraseological units (PU) in artistic and sports discourse, the common and distinctive features of the PU, the peculiarities of their application are traced. The work of Bohdan Lepky served as material for the study of PU in the artistic discourse, and football television reports in

the sports discourse. The relevance of the work is determined by the need to characterize the semantics, use and stylistic potential of phraseological units in different linguistic environments, in the oral and written forms of language functioning, as well as the lack of a developed methodology for the analysis of lexical means, in particular in sports discourse. The purpose of the work is to describe the semantics, structure and stylistic role of the phraseme in artistic and sports discourse, to consider phraseology as a significant expressive and evaluative component in artistic speech and in the language of sports journalists; trace the peculiarities of the functioning of the FO in various types of broadcasting.

As a result of the analysis, it was found that phraseological units, due to their inherent semantic significance and expressiveness, are used in different styles of speech. They are most widely represented in the artistic style. Having carried out semantic classification, the following groups of PUs were identified: idioms, phraseological units, phraseological expressions, phraseological word combinations, phraseologized combinations. Several structural-grammatical types are singled out: PUs built according to the model of conjunctive phrases; PUs built according to the model of subjunctive phrases; phraseological units - a combination of full-meaning and official words; phraseological units-sentences. A feature of the use of PU in artistic language is the presence of phraseological units-sentences. Most often they are proverbs and sayings. Such units were not found in the analyzed football TV reports. Phraseological metaphors and similes are actively spread in artistic language, they are used less in sports commentary. In artistic texts and in sports commentary, PUs perform various stylistic functions, most often – evaluative and emotionally expressive.

Keywords: sports discourse, reporting, phraseology, linguistic means, evaluative and expressive vocabulary, Ukrainian language, imagery.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці к. ХХ ст. - поч. ХХІ ст. посилюється науковий інтерес до вивчення фразеології в різних стилях мови, комунікативних ситуаціях. Фразеологія кожної мови – багатогранне і багаторівневе явище, відповідно її активно вивчають дослідники в різних аспектах. У мовознавстві на позначення основної одиниці фразеології функціонують різні номінації: фразеологізм, фразема, фразеологічна одиниця (ФО), фразеологічний зворот та ін. Науковці у своїх працях поняття фразеологізм, фразема, фразеологічна одиниця (ФО) переважно розглядають як синонімічні.

Дослідниця О. Демська-Кульчицька зазначає, що «фразема, так само як і лексема, з одного боку, належить до лексичної системи мови, а

з іншого – функціонує у мовленні. Як одиницю мови її піддають лексикографічному описові у словнику, а в мовленні вивчають за особливостями функціонування чи вживання» [1, С. 39].

В останні десятиріччя помітно збільшилася кількість наукових розвідок, присвячених розгляду ФО у художньому, публіцистичному, політичному дискурсі тощо. Менш досліджено вживання, експресивно-стилістичний потенціал фразем у мові спорту. У нашій статті розглянемо функціонування ФО в художньому і спортивному дискурсі, простежимо спільні та відмінні ознаки ФО, особливості застосування. Матеріалом для дослідження ФО в художньому дискурсі послужить фразеологічний словник мови творів відомого українського письменника Богдана Лепкого «Фразеологізми у творах Богдана Лепкого» (2010 р.) [2], авторами якого є ми. Особливості вживання ФО у спортивному дискурсі розглянемо на матеріалі футбольних телевізійних репортажів. Сьогодні футбол розглядають «як багатоаспектний соціокультурний феномен: вид спорту, сферу бізнесу і засіб політичного впливу, гру і масове видовище» [3, С. 3]. Відтак, зростає кількість і значення наукових досліджень у цій галузі.

Актуальність праці зумовлена необхідністю охарактеризувати семантику, вживання і стилістичний потенціал фразеологізмів у різних мовних середовищах, в усній і письмовій формі функціонування мови, а також відсутністю розробленої методики аналізу лексичних засобів, зокрема у спортивному дискурсі. Матеріалом для аналізу послужать телерепортажі футбольних матчів 2023-2024 рр., які транслювалися на українських телеканалах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку лінгвістики фразеологію активно досліджують у парадигмі різних аспектів, а саме: семантичному (Л. Булаховський, Л. Авксентьев, М. Алефіренко, Я. Баран, О. Демська-Кульчицька, Ю. Прадід, І. Процик, В. Ужченко, Д. Ужченко), історичному й етимологічному (О. Горбач, М. Демський, А. Івченко, Л. Скрипник), діалектному (Н. Бабич, С. Бевзенко, М. Олійник, Г. Ступінська), стилістичному (Д. Баранник, Г. Їжакевич, І. Гнатюк, В. Калашник), психокогнітивному й етнокультурному (О. Селіванова, О. Левченко) та ін.

Різноманітну аспектологію має вивчення мови спорту. Так, є праці, присвячені розгляду термінології, лексики і фразеології спортивного дискурсу (О. Дмитренко, І. Дубчак, Д. Дмитрошкіна, В. Максимчук, Ю. Струганець, Т. Іщенко, О. Гаврилюк); дослідженню мови спорту в лінгвокультурологічному аспекті (І. Дубчак, Ф. Бацевич, Л. Козуб, К. Кусько, І. Шевченко, О. Морозова, Т. Іщенко, Т. Білецька)

тощо. Хоча зауважимо, що знаходимо небагато дисертацій, присвячених аналізу футбольного дискурсу. Так, захищено кандидатські дисертації Юрія Струганця «Семантика, структура, функціонування футбольної лексики в українській літературній мові початку XXI століття» (2016 р.) [3], Ірини Процик на тему «Футбольна лексика у формальному та неформальному дискурсі» (2020 р.) [4].

Мета статті – описати семантику, структуру та стилістичну роль фразем у художньому і спортивному дискурсі, розглянути фразеологію як вагомий експресивно-оцінний компонент в художньому мовленні та в мові спортивних тележурналістів; простежити особливості функціонування ФО в різних видах мовлення.

Для реалізації мети необхідно розв'язати такі завдання: охарактеризувати семантичні групи ФО у творах Богдана Лепкого; виявити трансформовані ФО; з'ясувати естетичні функції ФО у творах Богдана Лепкого; здійснити семантичну класифікацію фразеологізмів, виявлених у футбольних телерепортажах; описати структурні особливості ФО; з'ясувати стилістичні навантаження ФО у контексті футбольного дискурсу.

У роботі застосуємо такі методи дослідження: структурний (для аналізу компонентів ФО), метод компонентного аналізу (під час характеристики значення ФО), описовий (для з'ясування різних типів ФО), стилістичний (для характеристики смислових навантажень та ролі ФО у контексті) та ін.

Виклад основного матеріалу. Вагомою стилістично забарвленою складовою мови є ідіоматика (фраземіка), в якій відображається ментальність народу, суспільна мораль, система цінностей. Фразеологізми – «це продукт багатовікової й особливої розумово-мовленнєвої творчості народу. У фразеології об'ємно і виразно відображено національну самобутність кожного народу, його духовну індивідуальність, зрілість, тільки йому властиве мовленнєве багатство <...> Мислення, почуттєва сфера людини відтворюється, відображається фразеологізмами сконденсовано, глибокозмістовно й почуттєво-емоційно, експресивно» [5, С. 178].

Як зазначають відомі фразеологи В. Ужченко і Д. Ужченко, ідіома – «мовний феномен, семантика якого зумовлена внутрішньою формою, що становить результат безпосереднього відбиття образу якого-небудь часто повторюваного явища, факту, що перебуває на перехресті численних лінгвістичних та екстралінгвістичних імпульсів» [6, С. 20].

Оскільки фразеологізмам притаманні вагомі семантико-стилістичні навантаження, оцінність, експресивність, письменники часто вживають

фразеологізми у своїх творах. Численну групу ФО знаходимо у творах Богдана Лепкого, наприклад: *дивитися смерті в очі; й конем не об'їхати; муха сіла на ніс; очей не зводитьи; пальцем в небо попасти; або пан або пропав; рук не чути; серце болить* та ін.

Фразеологізми як вагомі виражальні мовні засоби простежуємо у мовленні спортивних журналістів. Репрезентативну групу цих одиниць знаходимо в мові спортивних коментаторів футбольних телерепортажів, наприклад: *Наскільки збиває з пантелику те, як діє захисник; Тоді непереливки буде господарям; дає жовту карту; Харс потирає руки; Миттєвий відбір м'яча дає свої плоди; Він опинився під тиском* та ін.

Мета спортивного коментаря футбольного телерепортажу – донести інформацію про перебіг гри, ситуацію на футбольному полі, розповісти певну передісторію, біографію гравця, його обставини, деталі життя, дати оцінку дій на полі тощо.

На думку дослідниці О. Колупасової, «мова коментатора має бути максимально наближена до усного мовлення, оскільки саме ця особливість дає можливість автору встановити контакт з аудиторією, викликати інтерес і привернути увагу реципієнтів до актуальної проблеми» [7, С. 152]. Крім того, створити такі умови, обставини, настрій, щоб глядач відчув атмосферу матчу.

Відтак, для того, щоб коментар, репортаж футбольного матчу був не тільки інформативним, а й цікавим для слухачів і телеглядачів, як і сам матч, коментатор застосовує яскраво забарвлену оцінну та експресивну лексику, різноманітні мовні засоби тощо. Проведені спостереження виявили, що у футбольних телевізійних репортажах найбільш поширеними виражальними засобами є епітети, метафори, повтори, риторичні запитання, фразеологізми.

В українському мовознавстві поширена класифікація П. Дудика за ступенем граматично-змістової злитості елементів, котрі входять до фразеологічної одиниці. Науковець виділив п'ять типів фразеологізмів: ідіоми, фразеологічні єдності, фразеологічні вирази, фразеологічні сполучення і фразеологізовані словосполучення. Сьогодні така типологія ФО є поширеною, її застосовують й автори відомої праці з фразеології В. Ужченко і Д. Ужченко «Фразеологія сучасної української мови» (2007 р.) [6]. Цю класифікацію застосуємо до аналізу ФО, виявлених у творах Богдана Лепкого та у проаналізованих футбольних телерепортажах.

1. *Ідіоми* – це семантично неподільні і синтаксично нерозкладні ФО, їх зміст не впливає із семантики компонентів, що становлять фразему. Численну групу ідіом простежуємо у творах Богдана Лепкого,

а саме: *кров з молоком* («Перше і ми були не ті. *Кров з молоком і коси золоті*» [2, С. 94]); *іскра Божого огню* («*Живе у мені свята іскра Божого огню!*» [2, С. 82]); *зуб за зуб* («*Зуб за зуб, як хозари кажуть*» [2, С. 79]); *місце під сонцем* («*Стільки літ важкої праці, безупинного змагання, щоб добути собі місце під сонцем*» [2, С. 107]); *грець би його узяв та ін.* («*грець би його побив, бо через нього стільки людей ... змарнувалося*» [2, С. 50]).

Менш поширені ідіоми в мовленні спортивних коментаторів, виявлено такі: *збити з пантелику* (Наскільки *збиває з пантелику* те, як діє захисник); *непереливки буде* (Тоді *непереливки буде* господарям); *піти ва-банк* (Не скажу, що *пішов ва-банк*, але спробував); *внести лепту* (Він певну *лепту* вніс).

2. *Фразеологічні єдності*. Тут семантика компонентів «трохи ослаблена вільнішою семантичною зв'язністю структурних одиниць» [6, С. 125]. Такі ФО знаходимо у творах Богдана Лепкого: *не відривати очей* («Була така гарна тоді, що Хмельницький *не міг відривати* від неї очей» [2, С. 131]); *пустити дурмана* («*Пустити їм дурмана* великодушності, заманити до себе на службу» [2, С. 62]); *в останню дорогу* («А мене ви вже *в останню дорогу*, мабуть, повезете...» [2, С. 60]); *дивитися боком* («*мимо сего дивитися на мене боком*» [2, С. 56]).

У мовленні спортивних коментаторів простежуємо такі фразеологічні єдності: *опинитися під тиском* (Він *опинився під тиском*); *вийти із ситуації* (Непогано *вийшов із ситуації*); *потирати руки* (Харс *потирає руки*).

3. *Фразеологічні вирази* «повністю складаються зі слів з вільними значеннями, не виступають семантичним еквівалентом окремого слова» [6, С. 125]; сюди також належать прислів'я і приказки. Наведемо приклади ФО із творів Богдана Лепкого: *замовкнути навіки* («Промовлять ще своє гомінке слово чи *замовкнуть навіки?*» [2, С. 71]); *голки нема де пхнути* («*Стоять густо-густо, що казав би, голки нема де пхнути*» [2, С. 56]); *нагнати страху* («щоб другим *нагнати страху*, а собі ще додати ваги» [2, С. 111]).

Репрезентативну групу таких ФО виявляємо у проаналізованих футбольних телерепортажах: *приносити свої плоди* (Така тактика *приносить свої плоди*); *перекрити кисень* (Гравець *перекрив кисень*); *брати на себе* (Намагається *брати на себе ініціативу*).

Наші спостереження виявили, що, на відміну від письменників, коментатори дуже рідко вживають прислів'я і приказки. У творах Богдана Лепкого знаходимо такі одиниці: *яке їхало, таке здибало*; *краще там, де нас нема; хто дбає, таке має*.

4. *Фразеологічні сполучення* – «ходові формули, що приховують у собі метафору, мають досить прозору внутрішню форму (прибитий горем, голуба кров). Сюди належать і фразеологізми-професіоналізми: вигнати діди (гончарське), дати дуб (чинбарське)» [6, С. 124]. Наведемо приклади ФО, виявлені в мовленні спортивних коментаторів: *мати шанс* (Австрія мала шанс пробитись); *підвести ризику* (Підводимо ризику під фінальним результатом).

Численну групу фразеологічних сполучень простежуємо у творах Богдана Лепкого: *загнати в глухий кут* («а іноді й загнати в глухий кут найвправнішого хитруна-дипломата» [2, С. 70]); *закрутити голову* («Ти їй, мабуть, братчику, трохи тее-то як його голову закрутив» [2, С. 71]); *сховати під сімома замками* («Чоловік недорогоцінний камінь, котрий можна сховати під сімома замками» [2, С. 71]); *душа болить* («Коні тупотять. Душа болить» [2, С. 63]); *надути губки* («І надула губки, буцімто згідливо» [2, С. 52]); *голова пухне* («А поки що я залізу у такі борги, що голова пухне» [2, С. 43]).

У футбольних телерепортажах знаходимо фразеологізми, які з'явилися і спочатку функціонували тільки у спорті (навіть лише у футболі). Йдеться про такі фразеологічні одиниці: *показати жовту карту, дати жовту карту, жовта карта* – це попереджувальний сигнал для гравця, що так грати не можна і потрібно дотримуватися правил. У футболі ще є *червона карта* (Абсолютно точно – це червона карта; Показав червону карту), що означає «видалення гравця з поля за порушення правил гри». Часто у спортивних репортажах знаходимо фразеологізм *дати фору* (Така команда має давати фору), що означає «віддавати комусь перевагу, ставити когось у більш вигідні умови, обставини».

5. *Фразеологізовані словосполучення* характеризуються неметафоричністю, синтаксичною неподільністю компонентів. У футбольних телерепортажах простежуємо такі ФО: *до останнього* (Зіграв до останнього); *на руку / не на руку* (Важко сказати, чи це на руку). Багато фразеологізованих словосполучень знаходимо у творах Богдана Лепкого: *як на долоні; в душі; під боком; до останку; на ногах; ані ду-ду; крізь зуби* та ін. («Але в душі я той самий і так само люблю...» [2, С. 63]); «Робіть, що захочете, – кинув крізь зуби і повернув голову в другий бік» [2, С. 80]); «і після збурення Січі вважали своїм святим обов'язком захищати ті землі до останку» [2, С. 71]).

Футбольні телерепортажі презентують усний дискурс. Дослідник Д. Баранник для усного монологічного мовлення запропонував «функціональну класифікацію фразеологізмів, виділивши п'ять груп:

фразеологічні метафори народного характеру: пасти задніх; фразеологічні метафори літературного характеру: троянди й виноград; фразеологічні образні узагальнення народного характеру: який Сава, така й слава (прислів'я); фразеологічні образні узагальнення літературного характеру: бути чи не бути; специфічно жанрова фразеологія: що й треба було довести» [8, С. 34-35].

У проаналізованих футбольних телерепортажах виявлено майже всі наведені групи фразеологізмів, крім літературних, а саме:

– фразеологічні метафори народного характеру: *марно втрачені (витрачені) гроші* (Упереджена думка, що цей гравець – *марно втрачені гроші*); *ложка дьогтю* (Тут є своя *ложка дьогтю*);

– фразеологічні образні узагальнення народного характеру: *не від доброго життя* (Випускати Джонса – це, знаєте, *не від доброго життя*); *не мати шансів* (*шансів майже не було виграти*); *брати на себе* (Намагається *брати на себе ініціативу*); *карти в руки* (Йому і *карти в руки*);

– специфічно жанрова фразеологія: *Це ні для кого не секрет*; *Команда злила кубковий турнір*; *Свою другу дуель він виграв у цього футболіста*; *Дасть червону карту – і до ворожки не ходи*.

Такі ФО виконують оцінну та емоційно-експресивну роль.

За результатами наших спостережень, у футбольних телерепортажах зовсім мало представлено фразеологічні звороти літературного характеру. Така особливість мотивується самою формою мовлення (усною) і специфікою функціонального призначення ФО. Виявлено вживання розмовних, стилістично знижених фразеологізмів на зразок: *карти в руки* (*Йому і карти в руки*); *перекрити кисень* (*Гравець перекрив кисень*); *не з неба впали* (*Додаткові хвилини не з неба впали*).

У сучасній лінгвістиці поширена структурно-граматична класифікація ФО, за якою фразеологічні одиниці поділяють на такі структурно-граматичні типи:

- фразеологізми, побудовані за моделлю сурядних словосполучень: *ні сном ні духом*;
- фразеологізми, побудовані за моделлю підрядних словосполучень: *на місяць вити*;
- фразеологізми-сполучення повнозначного й службового слів: *в курсі, з молотка*;
- фразеологізми-речення: *світ зав'язав*.

Фразеологізми всіх поданих вище груп виявлено у творах Богдана Лепкого та проаналізованих футбольних телерепортажах, а саме:

– фразеологізми, побудовані за моделлю сурядних словосполучень: у творах Богдана Лепкого: *або жий, або вмирай; ні живий, ні*

мертвий («Слабість – то панська річ, а в хлопа або жий, або вмирай»;
«Олеся стояла ні жива, ні мертва» [2, С. 68]); у спортивних
телекоментарях: *ні холодно ні жарко (ні холодно ні жарко від цього);*

– фразеологізми, побудовані за моделлю підрядних словосполу-
чень: у творах Богдана Лепкого: *летіти пташкою; впасти в око;*
розкрити карти ; пустити в рух; несповна розуму («Пташкою летіли,
Хмарою упали, Там, де наші серця райським Квітом процвітали» [2, С. 98]);
«Панянци подобався панич, а паничеві покоєві в око впала» [2, С. 123]);
у спортивних телекоментарях: *Гравець перекрив кисень; ми підводимо*
ризку; продемонстрували наші сильні сторони;

– фразеологізми-сполучення повнозначного й службового слів: у
творах Богдана Лепкого: *до останку; до останнього; на ногах; на око*
(«А досвіта... князь Ігор знову на ногах» [2, С. 71]); «Але в душі я той
самий і так само люблю...» [2, С. 63]); у спортивних телекоментарях: *це*
на руку; в апіорі; без шансів; до останнього (Важко сказати, чи *це на*
руку; Зіграв до останнього; цей гравець в апіорі має перевагу; *без*
шансів для голкіпера);

– фразеологізми-речення: у творах Богдана Лепкого: *земля горить*
під ногами; земля захиталася під ногами; муха сіла на ніс; мороз по
спині йде; місця собі знайти не можу та ін.; у спортивних
телекоментарях: *Він опинився під тиском; Це ні для кого не секрет;*
варіантів нема (Це означає, що *варіантів нема*); *це дається взнаки; не з*
неба впали (Додаткові хвилини *не з неба впали*).

У мові функціонують *трансформовані* фразеологізми. Сюди належать
ФО, які дещо видозмінені: або замінені компоненти словосполучення на
синонімічні (субституція), або вилучений один із компонентів, або
скорочений сам фразеологічний зворот (усічення), або поширення
компонентного складу, контамінація і под. Такі фразеологізми виявлено
у проаналізованих футбольних телерепортажах, наприклад:

– у реченнях: *Там шансів не було у нього; шансів майже не було*
виграти вжитий трансформований фразеологізм *не було шансів* замість
давати/дати шанс, що означає «створювати кому-небудь сприятливі
умови для здійснення чого-небудь» [9, Т. 1, С. 212];

– у реченні *Вже приклали на лопатки* трансформований
фразеологізм *прикласти на лопатки* замість *покласти на [обидві]*
лопатки, що означає «перемогти в дискусії, полеміці, суперечці кого-
небудь» [9, Т. 2, С. 666];

– у реченні *Така тактика приносить свої плоди* трансформований
фразеологізм *приносити плоди* замість *давати плоди*, що означає
«діставати вияв, проявлятися в конкретних результатах» [9, Т. 1, С. 210].

Багато *трансформованих* фразеологізмів простежуємо в художніх текстах. Так, у творах Богдана Лепкого *трансформовані* (або як їх ще називають авторські, індивідуально-авторські) фразеологізми становлять досить репрезентативну групу. Знаходимо, наприклад, випадки, коли до звичної ФО додано ще один чи кілька компонентів:

– у реченні («Живе у мені *свята іскра Божого огню!*» [2, С. 82] вжито фразеологізм *свята іскра Божого огню* замість *іскра Божя*, що означає «талант, видатні здібності, природне обдарування» [9, Т. 1, С. 351];

або відбувається заміна одного компонента на інший, наприклад:

– у реченні «Нині треба, як той лис, хвостом крутити, ... і не один *гріх на свою совість взяти*» вжито фразеологізм *гріх на свою совість взяти* замість *взяти гріх на свою душу*, що означає «1) діяти всупереч власній совісті, загальноприйнятим нормам моралі; робити щось несхвальне; 2) чинити злочин, убивати кого-небудь» [9, Т. 1, С. 49];

– у реченні «По наших домах українська книжка – це був *білий крук*» [2, С. 95] вжито фразеологізм *білий крук* замість *біла ворона*, що означає «той, хто виділяється серед інших чимсь незвичайним, зовсім не схожий на інших» [9, Т. 1, С. 146];

– у реченні «Стоять густо-густо, що казав би, *голки нема де пхнути*» [2, С. 56] вжито фразеологізм *голки нема де пхнути* замість *ніде голки встромити*, що означає «дуже багато людей; нема вільного місця» [9, Т. 1, С. 155];

або скорочений сам фразеологічний зворот (усічення), наприклад:

– у реченні «Кум Савка глянув так, якби хотів сказати: «Говори собі здоров. Ти *своє знаєш*, а я *своє знаю*» [2, С. 78] вжито фразеологізм *знати своє* замість *знати своє діло*, що означає «добре справлятися зі своєю роботою; бути свідомим, спеціалістом своєї справи» [9, Т. 1, С. 247].

Особливістю фразеологізмів є те, що вони завжди є образними одиницями мовлення, містять стилістичні навантаження. За їх допомогою «можна відтворити майже кожне з явищ дійсності не тільки змістовно і виразно, а й дотепно, влучно, яскраво й оригінально, колоритно, бо у фразеологізмах найбільшою мірою закарбовано віковий досвід, етику й естетику, мудрість народу» [5, С. 179].

«Зі стилістичного погляду фраземи української мови передовсім у художньому тексті можуть бути засобом: а) індивідуалізації тексту або усного мовлення; б) інтимізації тексту або усного мовлення; в) характеристики, оцінки реалій довколишнього світу; г) гумору та сатири» [1, С. 48].

Виразну оцінну роль презентують фразеологізми, виявлені у творах Богдана Лепкого. Так, ФО *високого гнізда птиця* у реченні «*Високого гнізда птиця* – боярин!» [2, С. 152] характеризує людину, яка

займає значне становище в суспільстві, має високий соціальний статус, владу; ФО *одного гнізда птиці* у реченні «Усі ми *одного гнізда птиці*. Полетимо далеко, аж на Дон» [2, С. 152] характеризує людей, які однакові у чомусь; ФО *нижче трави і тихше води* має значення «бути тихим, непомітним». Емоційно-експресивну роль чітко простежується у фраземах зі спільним стрижневим словом *душа, серце* та ін., наприклад, у творах Богдана Лепкого – з компонентом *серце: серце рветься, серце стиснулося, серце заходить кров'ю, серцем чути*. Такі ФО передають хвилювання, переживання людини. Подібний психологічний стан, такі ж емоції презентують ФО з компонентом *душа*, наприклад: *душа болить, душа рветься*.

«Загальне призначення фразеологізмів, незалежно від стилю, – надання образності, експресивності, емоційності усному або писемному текстові, увиразнення його» [1, С. 48]. Потужний естетичний потенціал простежується особливо у ФО, побудованих на основі переносного вживання. У творах Богдана Лепкого знаходимо низку фразеологічних метафор, наприклад: *голод шкірить зуби; земля горить під ногами; гріх на совість взяти; кров заграла в жилах; терпець увірвався, дивитися смерті в очі* та ін.; фразеологічних порівнянь: *як на вуглі сидіти; мов на крилах злетіти; сидіти каменем; як колода; як п'яте колесо в возі* та ін. Фразеологічні метафори і порівняння також простежуємо і в проаналізованих спортивних телекоментарях (*перекрити кисень, як манна небесна*), але їх менше, ніж у художніх текстах.

Фразеологізми є «одним із невичерпних джерел посилення експресивності та поглиблення логізації викладу, тому до них часто вдаються в красному письменстві і в публіцистиці» [10, С. 132]. За допомогою *фразеологізмів* спортивні коментатори влучно характеризують ситуацію на футбольному полі, передають емоції, надають експресії, привертають увагу реципієнтів (слухачів та глядачів). Наведемо приклади: *Продемонстрували наші сильні сторони; Дасть червону карту – і до ворожки не ходи; Гравець перекрив кисень; Підводимо ризику під фінальним результатом; Він певну лепту вніс; Зіграв до останнього; Важко сказати, чи це на руку* та ін.

Висновки. Фразеологізми, завдяки притаманній смисловій значущості, експресивності, вживаються в різних стилях мови. Найширше вони представлені в художньому стилі, як засвідчує наш аналіз. Меншу групу ФО становлять у спортивному дискурсі. Здійснивши семантичну класифікацію, виявлено такі групи ФО: ідіоми, фразеологічні єдності, фразеологічні вирази, фразеологічні сполучення, фразеологізовані словосполучення.

У результаті наших спостережень виокремлено такі структурно-граматичні типи: ФО, побудовані за моделлю сурядних словосполучень; ФО, побудовані за моделлю підрядних словосполучень; фразеологізми-сполучення повнозначного й службового слів; фразеологізми-речення. Особливістю вживання ФО в художній мові є те, що письменники, крім фразеологізмів, виражених словосполученням (сурядним і підрядним), вживають фразеологізми-речення. Найчастіше ними виступають прислів'я і приказки. У проаналізованих футбольних телерепортажах таких одиниць не виявлено. Активно поширені в художній мові фразеологічні метафори і порівняння, менше їх ужито у спортивних коментарях.

Потенціал фразем як носіїв експресивно-емоційної оцінки чітко простежено в художніх творах Богдана Лепкого. ФО виконують різні функції, найчастіше – оцінну та емоційно-експресивну.

Представлений аналіз ФО футбольних репортажах виявив, що вживання цих одиниць дозволяє спортивному тележурналісту вичерпно і влучно описувати події на футбольному полі, викликати певні емоції у глядачів чи слухачів матчу, пропонувати оцінку події. Зафіксовано вживання розмовної, стилістично зниженої фразеології. Подальше дослідження ФО вбачаємо у застосуванні когнітивного підходу до аналізу.

Література:

1. Демська-Кульчицька О.М. Фразеологія. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 74 с.
2. Фразеологізми у творах Богдана Лепкого. Словник. Тернопіль: Джура, 2010. 224 с.
3. Струганець Ю.Б. Семантика, структура, функціонування футбольної лексики в українській літературній мові початку ХХІ століття: автореф. дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ, 2016. 20 с.
4. Процик І. Футбольна лексика у формальному та неформальному дискурсі: дис. ... д-ра філолог. наук: 10.02.01. Луцьк, 2020. 788 с.
5. Дудик П.С. Стилістика української мови: навч. посібник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
6. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посібник. Київ: Знання, 2007. 494 с.
7. Колупаєва О.М. Специфіка сучасного спортивного коментаря (на матеріалі інтернет-видання). *Наукові записки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2015. Вип. 39. С. 150–154.
8. Баранник Д.Х. Фразеологія в усному монологічному мовленні. *Питання мовної культури*. Київ: Наукова думка, 1968. Вип. 2. С. 34-38.
9. Фразеологічний словник української мови. У 2 кн. Київ: Наукова думка, 1993.
10. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови: підручник. Київ: Либідь, 1992. 248 с.

References:

1. Dem'ska-Kulchytska O.M. (2008). *Frazeolohiia* [Phraseology]. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 74 p. [in Ukrainian].
2. *Frazeolohizmy u tvorakh Bohdana Lepkoho. Slovnyk*. (2010). [Phraseologisms in the works of Bohdan Lepky. Dictionary]. Ternopil: Dzhura, 224 p. [in Ukrainian].
3. Struhanets Yu. B. (2016). Semantyka, struktura, funktsionuvannia futbolnoi leksyky v ukrainskii literaturnii movi pochatku XXI stolittia [Semantics, structure, functioning of football vocabulary in the Ukrainian literary language of the beginning of the 21st century]. *Doctor's thesis*. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
4. Protsyk I. (2020). Futbolna leksyka u formalnomu ta neformalnomu dyskursi [Football vocabulary in formal and informal discourse]. *Doctor's thesis*. Lutsk [in Ukrainian].
5. Dudyk P.S. (2005). *Stylistyka ukrainskoi movy: navch. posibnyk*. [Stylistics of the Ukrainian language: teaching. Manual]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 368 p. [in Ukrainian].
6. Uzhchenko V.D., Uzhchenko D.V. (2007). *Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy: navch. posibnyk*. [Phraseology of the modern Ukrainian language: teaching. Manual]. Kyiv: Znannia, 494 p. [in Ukrainian].
7. Kolupaieva O.M. (2015). Spetsyfika suchasnoho sportyvnoho komentaria (na materialy internet-vydannya). [The specifics of modern sports commentary (on the material of the online publication)]. *Naukovi zapysky Kamianets-Podil'skoho natsional'nogo universytetu imeni Ivana Ohienka. Filolohichni nauky – Scientific notes of Kamianets-Podil'skyi National University named after Ivan Ohienko. Philological sciences, issue 39* (pp. 150–154) [in Ukrainian].
8. Baranyk D.Kh. (1968). *Frazeolohiia v usnomu monolohichnomu movlenni. Pytannia movnoi kultury*. [Phraseology in oral monologue speech. The question of language culture]. Kyiv: Naukova dumka, 1968. Vyp. 2. P. 34-38 [in Ukrainian].
9. *Frazeolohichniy slovnyk ukrainskoi movy* (1993). U 2 kn. [Phraseological dictionary of the Ukrainian language. In 2 books]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
10. Ponomariv O.D. (1992). *Stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy: pidruchnyk*. [Stylistics of the modern Ukrainian language: a textbook]. Kyiv: Lybid, 248 p. [in Ukrainian].

Журнал

«Вісник науки та освіти»

*(Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія
«Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)*

Випуск № 3(21) 2024

Видавець:

Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління, Свідоцтво серія ДК №4957
від 18.08.2015 р., Андріївський узвіз, буд.11, оф 68, м. Київ, 04070.